

Katarzyna Kaczmarek

Streszczenie pracy doktorskiej

Temat: Źródła wiedzy historycznej uczniów szkół podstawowych województwa dolnośląskiego

Nauczanie historii spełnia szczególną rolę w kształtowaniu osobowości i świadomości uczniów. Ta refleksja oznacza potrzebę działań dla przebudowy szkolnej edukacji historycznej, by uczynić ten system bardziej otwartym. Wdrażanie modelu opartego na prezentowaniu różnych poglądów, zjawisk, postaci i wydarzeń wymaga zrozumienia i akceptującej aktywności ze strony nauczycieli. Niezbędna staje się znajomość przez nich programów, podręczników oraz źródeł wiedzy historycznej. Zachodzące zmiany wymagają badań dla tworzenia i opracowywania właściwych relacji między wiedzą szkolną a tą nabytą poza nią: umiejętnościami i postawami wyniesionymi z domu rodzinnego, środowiska i szkoły. Mając na uwadze przemiany w życiu społecznym i kulturowym jak też zmiany w modelu oświaty, warto postawić pytanie: z jakich źródeł wiedzy uczniowie szkół podstawowych czerpią wiadomości na temat historii? Próba odpowiedzi na to pytanie stanowi zasadniczy cel badań.

U podstaw podjęcia badań empirycznych nad szeroko rozumianym problemem źródeł wiedzy historycznej uczniów szkół podstawowych województwa dolnośląskiego leży perspektywa autorki jako nauczycielki historii w szkole podstawowej. Analiza literatury przedmiotu prowadzi do wniosku o braku aktualnych opracowań na ten temat. Badania w tym obszarze prowadzone były w ramach rozważań nad świadomością historyczną młodzieży przed wieloma już laty, często w zasadniczo odmiennych warunkach ustrojowych, kulturowych i społecznych. Istniała zatem uzasadniona potrzeba ponownej identyfikacji źródeł wiedzy historycznej młodzieży szkolnej, aby móc podjąć działania mające na celu zwiększenie zaangażowania uczniów w naukę przedmiotu, a tym samym podnieść poziom ich wiedzy i świadomości historycznej.

Głównym celem badań była identyfikacja preferowanych przez dzieci źródeł wiedzy historycznej, metod nauczania oraz środków dydaktycznych. Jest to kluczowa wiedza, umożliwiająca analizę ich wpływu na jakość procesu uczenia się i nauczania. Pozwala także na poznanie i zrozumienie motywacji i zainteresowań uczniów, dzięki czemu łatwiej nauczyć ich zarządzania własną motywacją do nauki. Dane zebrane podczas badań mogą pozwolić na lepsze

poznanie czynników wspierających ale też hamujących proces uczenia się. Dzięki temu nauczyciel będzie w stanie zmodyfikować swoje zachowania oraz poszerzyć wachlarz stosowanych przez siebie narzędzi i praktyk tak, by służyły one jak najlepiej uczniom, pomagały stymulować ich entuzjazm oraz pasję do poszerzania wiedzy. Wpłyną one zatem pozytywnie na jakość oraz efektywność nauczania historii w szkole podstawowej, umożliwią osiągnięcie celów stawianych przed edukacją historyczną, pozwolą kształcić kompetencje niezbędne do dobrego i godnego życia we współczesnym świecie, wspierając jednocześnie realizację podstawy programowej, do czego zobowiązany jest formalnie nauczyciel.

Program badań koncentrował się na dwóch podstawowych obszarach: środowiska szkolnego oraz pozaszkolnego. Pierwsza część miała na celu zdefiniowanie wpływu przestrzeni oraz narzędzi, jakie oferuje szkoła, na poziom i jakość edukacji historycznej. Podjęto próbę analizy treści przekazywanych podczas lekcji (wynikających z podstawy programowej oraz stosowanego podręcznika) a także rozpoznania wpływu nauczycieli, ich kompetencji, zaangażowania oraz stosowanych przez nich metod i środków dydaktycznych na jakość i efektywność procesu uczenia się i nauczania. Poddano badaniu korelacje z innymi przedmiotami nauczonymi w szkole podstawowej (m.in. matematyka, przyroda, język polski, zajęcia techniczne oraz przedmioty artystyczne) oraz to, czy i jaki wpływ na wiedzę historyczną mają czynniki pozalekcyjne, takie jak koła zainteresowań, konkursy, realizacja projektów lub inicjatywy społeczne.

Druga płaszczyzna badania dotyczyła identyfikacji źródeł wiedzy historycznej w środowisku pozaszkolnym. W tej części podjęto próbę diagnozy wpływu na stan wiedzy historycznej szeroko pojętego domu rodzinnego, grupy rówieśniczej (czyli np. przynależność do organizacji pozarządowej), mediów masowych (m.in. Internetu, telewizji, książek, gier komputerowych) oraz instytucji kulturalnych (muzeów lub wystaw prezentujących minione dzieje) i ich oferty edukacyjnej.

Rozdział pierwszy niniejszej pracy poświęcono omówieniu źródeł wiedzy historycznej w badaniach dydaktycznych. Przeanalizowano, jakiej ewolucji, od pozytywizmu aż po współczesność, uległa definicja źródła historycznego oraz towarzyszące jej podziały i klasyfikacje. Temat jest złożony, gdyż metodologia historii nie posiada jednej ogólnie przyjętej definicji źródła historycznego. Ponadto podlega ona semantycznej modyfikacji, jeśli rozpatrywana jest w ramach dydaktyki. Tym aspektem zajęto się w trzeciej części tego rozdziału.

Jerzy Maternicki w „Edukacji historycznej młodzieży” pisał o potrzebie nauczycielskiej refleksji nad celami kształcenia historycznego. Twierdził, że każdy ambitny nauczyciel staje

„wobec potrzeby samodzielnego spojrzenia na perspektywiczne cele nauczania historii, opracowania własnej, autorskiej »teologii« kształcenia historycznego. Bez samodzielnego spojrzenia na cele szkolnej edukacji historycznej nie może być mowy o autorskich programach tego przedmiotu”¹. Mając powyższe na uwadze i opierając się na literaturze przedmiotu, autorka, jako nauczycielka z wieloletnim stażem w szkole podstawowej, podjęła próbę zdefiniowania celów oraz kompetencji współczesnej edukacji historycznej, które powinna ona przyjąć, by zyskać należne jej miejsce w sercach i umysłach uczniów. Jest to kluczowy fragment pracy, gdyż stał się on punktem odniesienia i weryfikacji dla wszystkich następnych analiz oraz wniosków. Rozdział ten kończy się spojrzeniem na definicję, klasyfikację oraz rolę źródeł historycznych w dydaktyce. Było to niezbędne, gdyż definicja źródła historycznego w kontekście szkolnej edukacji historycznej wymaga doprecyzowania oraz nieco uproszczonej klasyfikacji.

Drugi rozdział ma charakter metodologiczny. Określony został w nim cel i przedmiot badań własnych, które stanowi identyfikacja preferowanych przez uczniów źródeł wiedzy historycznej oraz metod nauczania i środków dydaktycznych. Sformułowano pytania oraz hipotezy badawcze, przedstawiono metody i techniki badawcze, celowość doboru grup respondentów, terenu badań oraz ich charakterystykę. Prowadzone od 2015r. wśród uczniów badania miały przynieść odpowiedzi na postawione pytania badawcze, a ponadto wyjaśnić szereg innych zagadnień związanych ze źródłami wiedzy historycznej, co zostało ukazane w kolejnych częściach pracy.

Następny trzeci rozdział został poświęcony analizie obecnej podstawy programowej oraz dopuszczonych do użytku podręczników w świetle kompetencji i celów nauczania szkolnej edukacji historycznej. Podstawa programowa jest bazą dla podręcznika oraz lekcji – głównych źródeł wiedzy historycznej uczniów szkół podstawowych. To ona definiuje treści w nich przekazywane oraz w dużej mierze wpływa na sposoby przekazywania owej wiedzy. Ostatnia reforma szkolnictwa oraz zmiany w podstawie programowej wywołały szeroką debatę publiczną, której kluczowe głosy zostały w tym rozdziale przytoczone. Celem analizy było zrozumienie, w jakim stopniu obecna podstawa programowa w szkole podstawowej pozwala budować zdefiniowane w rozdziale pierwszym cele i kompetencje edukacji historycznej, czy została stworzona na miarę naszych czasów – świata nowych mediów i technologii, nowych praktyk społecznych, lokalnych oraz globalnych wyzwań oraz czy odpowiada na potrzeby

¹ J. Maternicki, *Edukacja historyczna młodzieży. Problemy i kontrowersje u progu XXI wieku*, Toruń 1998, s. 10.

nauczycieli oraz uczniów. Analizie zostały poddane także podręczniki do nauki historii w klasach 4-8 szkół podstawowych.

Rozdział czwarty oraz piąty przedstawiają analizę uzyskanych rezultatów badań. W rozdziale czwartym zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczące identyfikacji preferowanych przez uczniów środków oraz metod dydaktycznych, stosowanych podczas lekcji, pozalekcyjnych źródeł wiedzy historycznej oraz wnioski na temat stopnia ich wpływu na proces nauki i uczenia się historii. Analizie poddana została również korelacja międzyprzedmiotowa oraz jej wpływ na stan wiedzy historycznej uczniów.

W rozdziale piątym analogicznie przedstawiono wyniki badań dotyczące identyfikacji pozaszkolnych źródeł wiedzy historycznej i ich rolę w przekazie treści historycznych. W pozaszkolnych kręgach informacyjnych zostały wyodrębnione i poddane badaniom trzy obszary: środowisko domowe i rodzina ucznia, grupa rówieśnicza oraz środki masowego przekazu (tzw. media masowe).

Ostatnia część pracy stanowi podsumowanie przeprowadzonych badań. Przedstawiono w niej wnioski i postulaty wynikające z omówionego zagadnienia oraz rekomendacje wprowadzenia ich w życie praktyki szkolnej. Na końcu przedstawiono wykorzystaną literaturę oraz zaprezentowano narzędzie badawcze (kwestionariusz ankiety), a także wyniki badań w formie tabel (aneksy do pracy), gdzie szczegółowo przedstawiono odpowiedzi oraz wypowiedzi własne uczniów z podziałem na klasy. Na końcu przedstawiono obliczenia statystyczne pozwalające zaprezentować w niniejszej rozprawie wyniki badań empirycznych.